

Сликари Милутин Бл. Марковић

УГЉЕША РАЈЧЕВИЋ

О Милутину Бл. Марковићу, наставнику цртања и црквеном сликару, мало је писано. Марковић је помињан у литератури, углавном, као саучесник у извесним пословима или лицитацијама, а највише пажње му посвећују у својим радовима Чедомир Марјановић¹, Петар Гагулић² и Миодраг Коларић³, и то најчешће када пишу о иконостасу Саборне цркве у Нишу. Изузетак чини Марјановић који га наводи и као аутора иконостаса манастира Св. Петке у Островици код Ниша.

Милутин Марковић је син Благоја Марковића, кафеџије, који је с породицом 1889. године живео у Београду. Овај податак преузимамо из молбе Благоја Марковића, коју је поднео Министарству просвете, а у вези са искрслим проблемом око школовања његовог сина Милутина.⁴ Из молбе сазнајемо да је Милутин завршио четири разреда Реалке у Београду и да је после тога отишао у Кијев да учи сликарство.

Да је податак тачан доказује потврда, сведоџба, коју је издао јеромонах Теогнос, старешина иконописне школе у Кијевској Лаври. Овај монах пише 10. јула 1889. године: „Лично потврђујем да је ученик Лаврске иконописне школе србин Милутин Марковић био веома доброг владања и из цртања показао изванредне резултате”.⁵ Занимљиво је да је ову потврду оверио у Београду, и својеручно потписао, митрополит Михаило:

„Ову сведоџбу заиста је издао старешина иконописне Лаврске школе у Кијеву, јеромонах Теогнос, кога ја лично познајем, о успеху ученика Милутина Марковића овим сведочим.

Митрополит

27. Јула 1889. у Београду Михаило”⁶

Да се поново вратимо на молбу Милутиновог оца Благоја. У наставку молбе овај београдски кафеџија моли Министра просвете и пише:

„Благодарећи заузимању и препоруци Његовог Преосвештенства Господина Митрополита Михаила, мој син провео је једну годину у Кијеву и учио је Иконописну школу у Кијеву — печарској лаври. Сада има да ступи на Академију художества у Москви.

Како сам ја човек сиротног стања, а благодарећи Богу, имам још два сина које школујем у овдашњим средњим школама, то нисам у стању да сам издржим мог сина на наукама, ја се уздам да ће он по препоруци Господина Митрополита Михаила моћи добити руско благодјејање, но како зато треба подуже чекати, а ја сам род почившег Владике Вићентија, који је основао задужбину да се из исте издржавају

по наукама сиротни рођаци, то узимам слободу обратити се Господину Министру с молбом да би изволео решити, да се мој син Милутин за питомца задужбине Владике Вићентија (прими), и да му се одреди месечно благодјејање у 84 динара ..”⁷

Стараоци задужбине Ђорђе Ж. Ђорђевић, професор Велике школе у Београду, и Јован Ђорђевић, бакалин, потврдили су да је Милутин рођак покојног владике Вићентија и да, по њиховом мишљењу, нема препреке да се помоћ одобри младићу. Они уједно одређују, предлажу, и нешто мањи новчани износ помоћи, за прво време 72 динара.⁸

Маја 1895. године Милутин је завршио студије у Москви, у школи Живописа, вајања и неимарства и донео диплому у којој пише: „(...) што је он изашао из фигурног класа, и за сво време бављења у школи владао се примерно, и показао је такве добре успехе по Живопису и Слободном цртању што у данашње време способан је предавати Слободно Цртање у свим средњим школама (по приложеној копији).”⁹ Сведочанство је потписао секретар Канцеларије московског уметничког друштва, књаз Лвов.

Марковић већ 30. маја 1895. године извештава из Москве министра просвете да је завршио студије и моли новац за повратак у земљу, а 7. августа исте године подноси министру молбу да буде постављен за учитеља цртања. Марковић, у овој молби, пише: „Па како сам сиромашног стања а такође и моји родитељи а и стари су, па да би њима у њиним старим годи-

* Своју свесрдну помоћ у току истраживања сликарског дела Милутина Марковића пружили су ми игуманија Параскева, свештеници Петар Гагулић, Љубиша Бојић, Велимир Секулић и Драгослав Павловић, на чему им најискреније захваљујем.

¹ Ч. Марјановић, *Св. Петка — Параскева*, Ниш 1898, Штампарија Ђорђа Мунца.

² П. В. Гагулић, *У Сићевачкој клисури цркве и манастири*, II књига, Ниш 1980. — П. В. Гагулић, *Велики нишки саборни храм — прилог историји Ниша и Епархије нишке*, Ниш 1961.

³ М. Коларић, *Досликавање иконостаса Саборне цркве у Нишу*, Зборник за ликовне уметности Матице српске 11 (Нови Сад 1975) 319—327.

⁴ Архив Србије, Министарство просвете 1895, Ф. XLIX р. 23.

⁵ Исто, под 4.

⁶ Исто, под 4.

⁷ Исто, под 4.

⁸ Исто, под 4.

⁹ Исто, под 4.

нама могао помагати част ми је умолити Господина Министра Просвете да ме изволи поставити при средњим заводима у Београду. А пак ако неби било могуће у Београду, онда у Крагујевцу или Јагодини."¹⁰

Марковићева молба за постављење била је усвојена и исте године постављен је за учитеља цртања у Гимназији краља Милана I у Нишу.

Марковић је 1898. године (од 9. септембра до 20. октобра исте године) имао прекид у служби, јер је био отпуштен као сувишан, али је убрзо враћен у школу захваљујући, како сам каже: „неисцрпној милости Краља Александра I (Обреновића)".¹¹

Неколико година доцније, школске 1902/3. године, Марковић је премештен у крушевачку непотпуну гимназију. Ту га пратимо до школске 1912/13. године. Из *Календара Краљевине Србије* за 1914. годину сазнајемо да је преме-

штен у Београд и да се водио на списку II београдске гимназије, али на раду у Министарству просвете.¹² После 1914. године губи му се траг.

Поуздано знамо да је до тада Марковић довршио један иконостас, који је започео други сликар, и самостално живописао шест иконостаса.

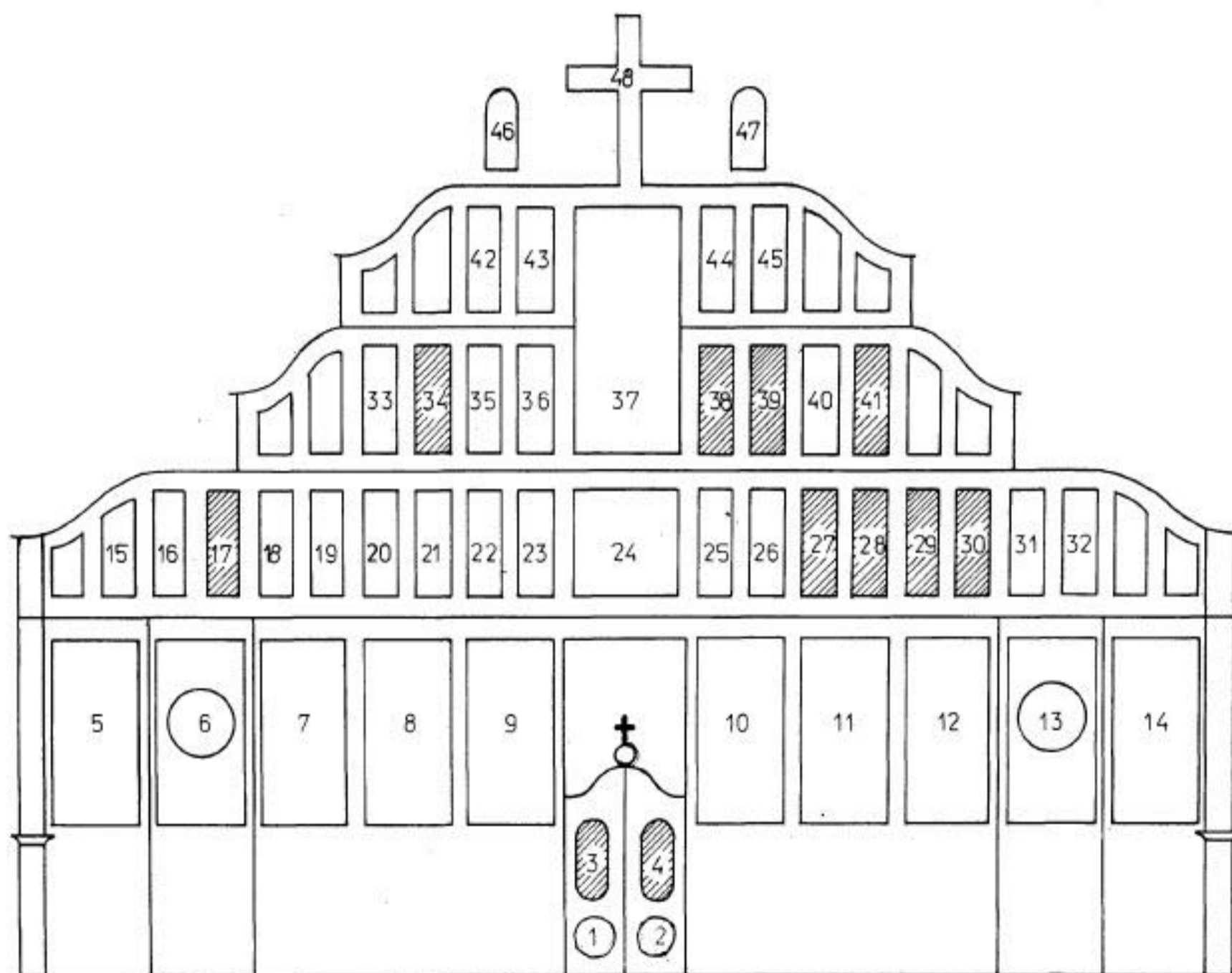
Иконостас Саборне цркве у Нишу

О иконостасу Саборне цркве сошествија свјатаго духа у Нишу доста је писано и није непознато да је црква после спора са Ђорђем

¹⁰ Архив Србије, Министарство просвете 1904, Ф. XXXIX р. 78.

¹¹ Исто, под 10.

¹² Календар са шематизмом Краљевине Србије за 1914. годину, стр. 67.

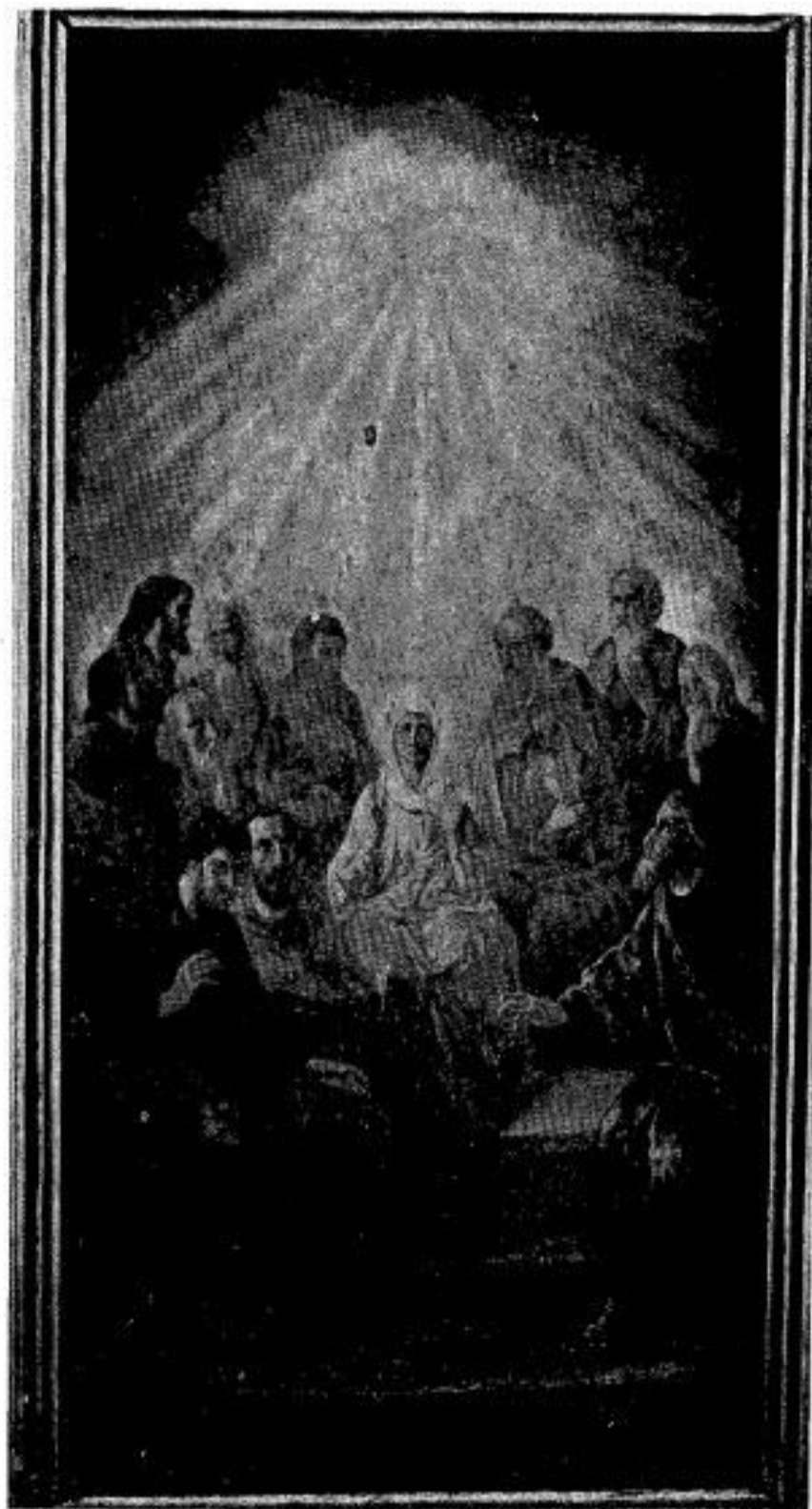
Шема иконостаса Саборне цркве у Нишу и издвојене иконе М. Марковића: 1. Јевањелисти (пар); 2. Јевањелисти (пар); 3. Св. арханђел Гаврило; 4. Богородица; 6. Св. арханђел Михаило; 13. Св. архиђакон Стефан; 17. Силазак Св. Духа на апостоле; 27. Рођење Богородице; 28. Рођење Христово; 29. Крштење Христово; 30. Улазак у Јерусалим (Цвети); 34. Св. Атанасије велики; 38. Ав-

апостол Тома; 39. Св. великомученик Георгије; 41. Св. Јован Златоусти

Напомена: на троновима у цркви Марковић је сликао: а) Стеван Немања-Мироточиви (краљев сто); б) Богородицу са Христом младенцем (краљичин сто); с)? и д)? (Иконе, данас, нису на својим местима)

Сл. 1. Крштење Христово
Fig. 1. Le Bâptême du Christ

Сл. 2. Силазак св. Духа на апостоле
Фотографије 1. и 2. Ј. Шурдиловић
Fig. 2. La Descente du Saint-Esprit sur les apôtres

Крстићем поверила Милутину Бл. Марковићу да га доврши. Миодраг Коларић томе посвећује пажњу у свом чланку *Досликавање иконостаса Саборне цркве у Нишу*¹³, дајући многе важне податке. Он аргументовано указује и које иконе треба приписати Крстићу.

Користећи многе изворе које поседује црква, прота Петар Гагулић, дугогодишњи старешина Саборне цркве у Нишу, у својој монографији *Велики нишки саборни храм* (1961) и сам покушава да разлучи коме аутору данас припада која икона, и колико њих, на иконостасу Саборне цркве.¹⁴ Сличне покушаје чине и неки други аутори.

Труду и резултатима других истраживача дописујемо податак о комисијском пријему Марковићевих икона за храм у Нишу. У записнику који се чува у Архиву Србије наилазимо на

занимљиво мишљење чланова комисије за пријем иконостаса. Наиме, Марковићу су претходно биле стављене извесне примедбе које је морао да отклони у кратком року. Оне су се односиле на "слаб цртеж и прејак колорит". Комисија је наложила Марковићу: „Да склад боја у истим својим иконама утули, како се не би тако битно разликовале од склада у Крстићевим иконама (...)"¹⁵ Тај посао је Марковић брзо и успешно обавио. По свему судећи, предао је деветнаест икона.

Уз помоћ поменутих извора и увидом на самом месту, Марковићу се могу приписати сле-

¹³ Исто, под 3.

¹⁴ Исто, под 2.

¹⁵ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1899, несређена грађа.

деће иконе на иконостасу: *Јеванђелисти* (два пута по пар) и *Благовести* на царским дверима; *Св. арханђео Михаило* (северне двери); *Св. архиђакон Стефан* (јужне двери); *Силазак св. духа на апостоле*, *Рођење Богородице*, *Рођење Христово*, *Крштење Христово* и *Улазак у Јерусалим* (прва зона); *Св. Атанасије Велики*, *Св. апостол Тома*, *Св. великомученик Георгије* и *Св. Јован Златоусти* (друга зона иконостаса). Марковић је сликао и иконе на троновима. Извори указују на четири иконе — *Св. Стеван Немања Мироточиви*, *Богородица са Христом младенцем* и још две иконе на владичанском трону.

И данас, после толико времена, иконе Милутина Марковића издвајају се на иконостасу светлијом палетом и снажнијим колоритом од Крстићевог. Примећује се и наглашенији цртеж у композицијама нашег сликара.

Данас располажемо поузданим подацима о шест иконостаса које је Милутин Марковић самостално исликао у раздобљу од 1898. до 1907. године. То су иконостаси у Островици код Ниша (1898), Нишевцу код Сврљига (1900), Читлуку код Сокобање (1903), у Бунару (1903), Севојну (1904) и Јошаничкој Бањи код Краљева (1907).

Иконостас у Нишевцу уништен је са црквом током прошлог рата. Неке иконе су сачуване, и на то нам је указано у епархијској управи у Нишу.

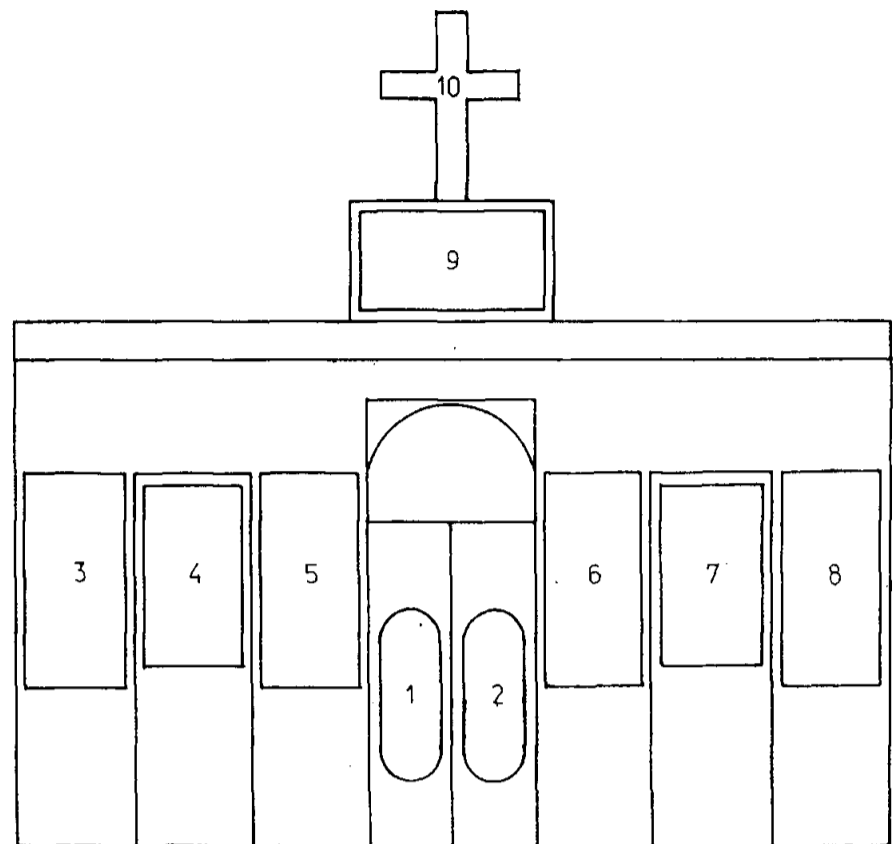
Из извора сазнајемо да је Марковић радио иконе, иконостасе, у још „неким црквама југа Србије“¹⁶, али се не наводи у којим градовима. Остаје нам да суд о овом сликару донесемо на основу поменутог нишког и шест самостално изведених иконостаса.

Иконостас манастирске цркве Св. Петке у Островици у Сићевачкој клисури

Црква је освећена октобра 1898. године, пошто су је из темеља обновили инжењеријске јединице (минери) српске војске.¹⁷

Сам Марковић, у једној молби Министарству просвете, ресорном министру, потврђује да је сликао иконостас цркве Св. Петке, као и да је за успешно обављен посао одликован орденом св. Саве V степена.¹⁸

На основу више историјских извора, две монографије цркве Св. Петке и увида на самом месту закључујемо да су иконе на данашњем иконостасу дело Милутина Марковића и да су у релативно добром стању, осим иконе *Св. Јована Крститеља*, која је пробијена на неколико места. Консултујући и монографију која је изишла из штампе исте године кад је црква освећена, Марковићу приписујемо иконе *Св. Петке* и *Св. Јована Крститеља*. Престоне иконе *Богородица са младенцем* и *Исус Христос*, те *Тајна вечера* изнад царских двери су исто тако

Шема иконостаса цркве манастира Св. Петке у селу Островици код Ниша: 1. Св. арханђел Гаврило; 2. Богородица; 3. Св. Петка; 4. Св. арханђел Михаило; 5. Богородица са Христом; 6. Исус Христос; 7. Св. Никола; 8. Св. Јован Крститељ; 9. Тајна вечера; 10. Распеће Христово
Напомена: иконе М. Марковића: 3, 5, 6, 8, 9 и 10; иконе М. Татића: 1 и 2; икона Апостоловића: 7

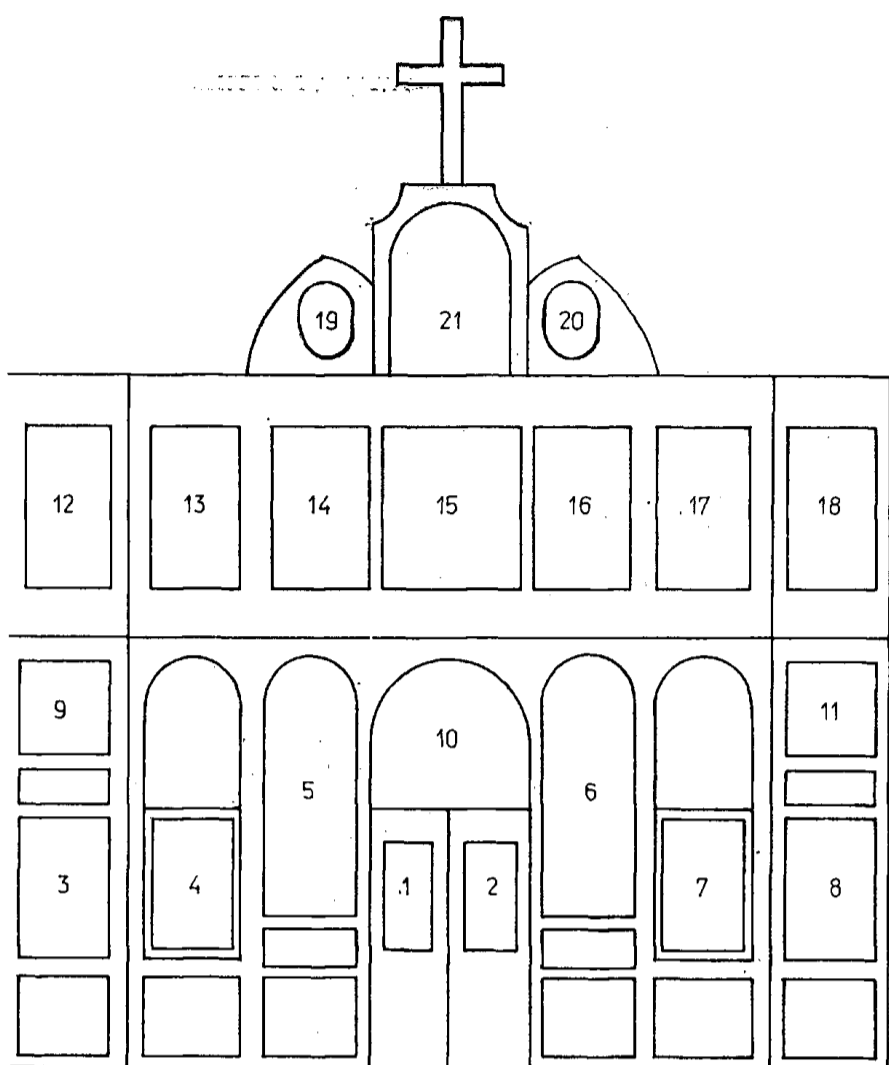
Марковићево дело, али рађене су по познатим узорима. *Благовести* на царским дверима сликао је Марковићев колега Милутин Татић, професор немачког језика у истој гимназији. И иконе на северним и јужним дверима израдили су други аутори.

Иконостас Св. Петке у Островици, са најстаријим сачуваним Марковићевим иконама, не пружа могућност да се на основу њега донесе ваљан и објективан суд о сликаревом таленту и уметничким дометима из те давне 1898. године.

¹⁶ *Историја Ниша* II, Б. Андрејевић, *Сликаство*, Ниш 1984, стр. 151—158.

¹⁷ Препис са споменпдоче постављене у источну фасаду цркве Св. Петке: „У славу срећног спасења Врховног Команданта Краљевске Српске Војске Његовог Величанства Краља Србије Александра I. на дан 19. августа 1898. године у Биљарици, овај храм Св. Петке из темеља обновише, из благодарности према Свемогућем што је очувао драгоцен живот узвишеног Господара Србије, а у знак својих топлих осећања којима су према Његовој Узвишеној Личности прожети официри и војници инжењерских трупа. Израдом грађевине руководио капетан Живојин Дамњановић. Октобар 1898. године“.

¹⁸ Исто, под 4.

Шема иконостаса цркве Св. Илије у Читлуку код Соко Бање: 1. Св. арханђел Гаврило; 2. Богородица; 3. Св. Илија; 4. Св. арханђел Михаило; 5. Богородица са Христом; 6. Исус Христос; 7. Св. архиђакон Стефан; 8. Св. Јован Крститељ; 9. Симеон Мироточиви; 10. Тајна вечера; 11. Св. Сава; 12. Рођење Богородице; 13. Преображење; 14. Улазак у Јерусалим; 15. Св. Тројица; 16. Рођење Христово; 17. Крштење Христово; 18. Вознесење Христово; 19. Св. Јован Богослов; 20. Богородица; 21. Васкрсеније Христово; 22. Распеће

Иконостас цркве Св. Илије у Читлуку код Сокобање

Иконостас читлучке цркве је највеће самостално дело Милутина Марковића и тек му је оно пружило прилику да се представи као сликар и живописац. Задатак који је имао да обави на иконостасу Саборне цркве у Нишу ни издалека није пружао изгледа на успех као иконостас у Читлуку. Поручиоци дела иконостаса Саборне цркве у Нишу постављали су строге захтеве, требало је прилагодити се већ обављеном послу признатог и афирмисаног сликара Ђорђа Крстића. Марковић, млад и неискусан, био је пред тешком и незахвалном обавезом. Иконостас у Читлуку омогућио му је да се лично размахне и докаже као живописац, односно, како он то воли да каже и напише испод свог имена, као црквени сликар.

Посао живописања иконостаса цркве у Читлуку Марковић није добио лако, без трзавица. Репутација коју му је, поготово у Нишу, донео завршени иконостас Саборне цркве није била довољна гаранција да без конкурса добије посао у Читлуку. До маја 1903. године одржано је пет лицитација за живописање поменутог иконостаса, а главни конкурент Милутину Марковићу био је Милисав Марковић.¹⁹

У Архиву Србије наишли смо на документа из 1902. и 1903. године у којима се говори о поступку око израде иконостаса у цркви села Читлука. Први акт је од 2. септембра 1902. године.²⁰ То је допис тимочког Духовног суда којим обавештавају министра просвете о томе шта је предузето у претходном периоду, тачније, 1900. и 1901. године. Тако сазнајемо да је лицитација први пут расписивана 25. новембра 1900, затим 11. маја 1901. и, трећи пут, 14. јуна 1901. године. На све три лицитације јављао се, како извештава Духовни суд, само Милисав Марковић, живописац, тражећи за тај посао 2.400 динара. Но, како је Милисав Марковић одустао од посла и израде иконостаса, црквене власти 26. априла 1901. године моле министра да прихвати нови план и понуду Милутина Марковића да исти посао обави за 2.700 динара. Истим актом Духовни суд обавештава министра да епископ тимочки Мелентије прихвата нову понуду.

На полеђини овог акта министар просвете скицира одговор Духовном суду, у коме их извештава да није сагласан да се посао повери Милутину Марковићу без конкурса. Министар предлаже да се распише нова лицитација.

Црквене власти прихватају препоруку министра просвете и обавештавају га актом бр. 5.065, од 5. децембра 1902. године, да је лицитација објављена у „Српским новинама“ и одржана 4. децембра.²¹ На лицитацији се појавио само Милутин Марковић, преко свог заступника Михајла Н. Ђорђевића, столара из Зајечара. Природно, расписивачи лицитације моле министра да се сагласи с предлогом да посао преузме Милутин Марковић.

Министар одговара и на овај акт негативно. Наиме, мало несхватљиво, министар образлаже своје неслагање овим разлогом: „У одговор на акт судски од 5. ов. месеца Бр. 5.065, извештавам тај Суд да нисам одобрио судски предлог да се г.ну Милутину Марковићу, живописцу да у израду живописање и марморирање цркве читлучке, — из разлога тога што се на лицитацији није нико јавио осим Михајла Ђорђевића столара из Зајечара“.²²

Министар поново препоручује Духовном суду да посао оконча законским путем.

Изненађен оваквим ставом министра просвете, епископ тимочки Мелентије пише министру оштро писмо и, преиспитујући цео случај, моли министра да преиначи своју одлуку и дозволи

¹⁹ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1902, несређена грађа.

²⁰ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1902, несређена грађа, акт Краљевског српског тимочког духовног суда бр. 3622.

²¹ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1902, несређена грађа, акт тимочког Духовног суда бр. 5065.

²² Исто, под 21.

Сл. 3. Иконостас цркве Св. Илије у Читлукџу

Fig. 3. L'iconostase de l'église de Citluk, dédiée à saint Elie

Сл. 4. Богородица са Христом младенцем и архангел Михаило Fig. 4. La Vierge à l'Enfant et l'archevêque Michel

Сл. 5. Архидијакон Стефан и св. Јован Крститељ

Fig. 5. L'archidiacre Etienne et saint Jean Baptiste

да посао обави Милутин Марковић. Ово опширно писмо министру епископ Мелентије завршава речима: „Збиља, Ми не разумемо, зашто би се ова ствар годинама, до у бесконачност продубљивала, када то није ни у каквом и ни у чијем интересу. Напротив, ова излишна, сува, без садржаја и користи формалност, само је од штете. А што је год штетно треба уклањати, па макар се то некоме учинило, да изгледа друкчије. Стога се и надамо, на Вас, као човека, коме су ствари интереса цркве и просвете пречи, него ли суве без садржине и духа формалности, те ћете се одазвати овој Нашој молби, на чему ћемо Вам са дотичним свештенством и народом цркве читлучке бити захвални.

Примите Господине Министре и овом приликом уверење Нашег одличног поштовања.”²³

Министар одговара на писмо и молбу веома кратко: „(...) част ми је извести Вас, да се живрписање цркве ни у ком случају не може извршити противно законским наређењима, ко-

ја важе за давање у израду ових послова, и која траже редовну лицитацију.”²⁴

Увиђајући да интервенција представника епархијске духовне власти није помогла, Духовни суд 31. маја одржава пету лицитацију. Из дописа министру, којим га обавештавају о резултатима пете лицитације, сазнајемо да је на њој учествовао довољан број лицитаната, али да је понуда Милутина Марковића била најнижа (2.629 динара). Суд, поново, моли министра да се сагласи да Милутину Марковићу буде поверен посао.²⁵

²³ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, допис Епископа тимочког Ебр. 86 од 13. јануара 1903. године.

²⁴ Исто, под 23.

²⁵ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, акт Кр. Ср. Духовног суда бр. 1325, од 9. априла 1903. године.

Министар, највероватније на велико изненађење заинтересованих у Духовном суду у Зајечару, одговара негативно. Разлог за такву реакцију министар налази у чињеници што му, у међувремену, Милисав Марковић, живописац, шаље понуду за живописање иконостаса у Читлуку, која је нижа за 50 динара од понуде Милутина Марковића. Милисав Марковић, који је у то време већ житељ Београда, пише министру:

„Духовни Суд Тимочке Епархије држао је лицитацију за израду иконостаса Цркве Читлукче за коју сам доцније сазнао и био је кратак рок да сам могао на истој бити.

Сазнао сам да је место живописца обављена лицитација за живопис са неким столарима.

Овим молим г. Министра да ми дозволи да као црквени сликар дадем своју нижу цену у 50 дин. од цене ранијег лицитанта.

11. Април 1903. год.
Београд, Бранкова 19.

Понизан
Милисав Марковић
црквени сликар"²⁶

Истим актом, којим није одобрио да се посао повери Милутину Марковићу, министар предлаже Духовном суду да спроведе „ужу лицитацију“, која ће почети сумом за коју је посао понудио Милисав Марковић.

Духовни суд поступио је по наређењу министра и 10. јуна 1903. године обавештава министра о резултатима „уже лицитације“.²⁷ Том приликом је заступник Милутина Марковића понудио да посао обави за суму од 2.570 динара, што је била најнижа понуђена сума. Суд министру шаље план и услове за израду поменутог посла и моли министра да одобри издатак из црквене касе у висини од 2.570 динара.

Министар, незадовољан исходом лицитације, или из предострожности, шаље допис министру грађевина и моли његово мишљење о понуди Милутина Марковића. Одговор је стигао за нешто више од месец и по дана, тачније 1. августа 1903. године, и својом садржином помало изненађује: „(...) да је господин Министар (Грађевине) решењем својим под данашњим, прво поднети план огласио као и да не постоји, пошто никако не одговара стилу, нити је израђен тако, да се из њега може видети све што је потребно; а како је г. Марковићу, кад је лично у ово министарство долазио, стављен на углед план за цркву у В. Крсни (овај иконостас сликао је Рафаило Момчиловић, при медба У. Р.), и пошто га је прегледао, то је поднео ову накнадну понуду по којој пристаје да за цену која је на лицитацији добивена изради овај посао по овом другом плану.“²⁸

Тек сада задовољан спроведеним поступком и мишљењем Министарства грађевина, министар просвете извештава Духовни суд у Зајечару да може склопити уговор са Милутином Марковићем. Он пише:

„Усвајајући у свему ову одлуку Госп. Мин. Грађевина препоручујем томе суду, да нареди стараоцима цркве, да у смислу горњих примедби сачини нов уговор и код надлежних власти исти потврде. Један примерак уговора послати затим за архиву овога Министарства.“²⁹

После скоро пуне четири године, Милутин Марковић је 21. августа 1903. године у Сокобањи потписао уговор о изради иконостаса и марморирању цркве у селу Читлуку.

Како уговор не садржи и план живописања, то ћемо навести само најважније тачке уговора:

„4. Да г. Марковић изради (22) двадесет и две иконе као што су у плану означене у чисто Православном духу уметничке израде.

6. Да се цео Иконостас с'лица марморира на зелено у имитацији мелахита. 9. Цео горњи посао мора бити готов и намештен у цркви у року од (4) четири месеца, рачунајући од дана потврде овога уговора.

13. На име кауције има му се задржати од сваког кварта по 15% новца, који ће му се исплатити после прегледа и пријема рада од стране комисије.“³⁰

Уговор су потписали Милутин Марковић, Тодор Никодијевић, свештеник из Читлука, те татори Вељко Савић и Видојко Стојковић. Уговор је оверен у Краљевском српском начелству среза бањског 21. августа 1903. године.³¹

Увидом на самом месту, августа 1984. године затекли смо иконостас цркве у Читлуку у изузетно добром стању.

Грађевина припада реду репрезентативнијих црквених здања и доказ је некадашњег материјалног благостања житеља и просперитета самог насеља. То је једнобродна висока грађевина с олтарском апсидом и двоспратним звоником изнад улаза у цркву. У зеленилу простране порте леже стари заветни споменици и надгробни белег некадашњег служитеља цркве који је пао као жртва бугарског терора у једном од раздобља наше бурне прошлости. Положај цркве, порта, сачувани споменици и све остало указује да су читлукчи верници, са својим црквеним одбором, настојали да подигну трај-

²⁶ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, писмо Милисава Марковића, од 11. априла 1903. године.

²⁷ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, акт Кр. Ср. Духовног суда бр. 2185, од 10. јуна 1903. године.

²⁸ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, акт Министарства грађевина бр. 5808, од 1. августа 1903. године.

²⁹ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, концепт одговора Духовном суду у Зајечару.

³⁰ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење 1903, несређена грађа, уговор о изради иконостаса од 21. августа 1903. године.

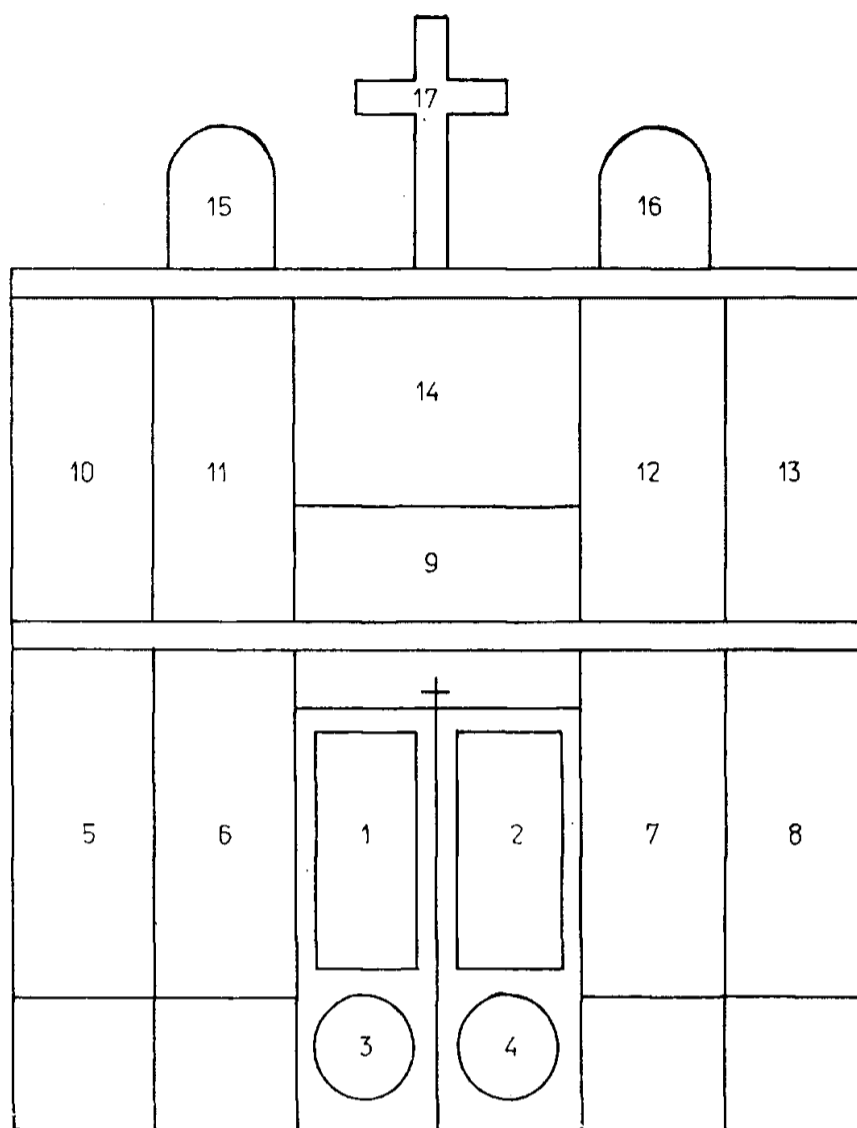
³¹ Исто, под 30.

ну и репрезентативну богомољу. Из истих жеља и потреба уговорено је и осликавање црквеног иконостаса.

Иконостас у храму Св. пророка Илије конципиран је у духу неокласицизма. Марковић је имао да испуни иконама преграду од три зоне. Прву зону чине престоње иконе *Богородица са Христом младенцем* и *Исус Христос* (стојећа фигура). На царским дверима су *Благовести*, северним *Св. арханђео Михаило*, а на јужним *Св. архијакон Стефан*. Изнад царских двери, у другом реду, је *Тајна вечера*. Лево и десно, на истуреним деловима иконостаса, дати су *Св. пророк Илија* (патрон цркве) и *Св. Јован Крститељ* (десно од јужних двери). У истој зони, горе, *Стеван Немања Мироточиви* и *Св. Сава*. Другу зону чине иконе празника — *Рођење Богородице*, *Преображење*, *Улазак у Јерусалим (Цвети)*, *Рођење Христово*, *Крштење Христово* и *Васкрсење*. У истој зони, изнад *Тајне вечере*, налази се *Св. тројица*.

Изнад друге зоне је *Христово васкрсење* и деизис са *Св. Јованом Богословом*, *Богородицом* и *Распећем*. Укупно 22 иконе, као што је и уговором било предвиђено. Напоменимо да је ово други иконостас, од оних које ми знамо да је сликао Марковић, који је потписао. Свој потпис и годину сликања оставио је на престоној икони Богородице са Христом младенцем (десно доле).³²

Основне карактеристике сликарског приступа Милутина Марковића су наглашен цртеж, свет ла палета и богат колорит. Појединачне фигуре светитеља дате су у статичним позама. Изузетак је *Св. Јован Крститељ*, дат у покрету и смештен у пејзаж. Чини се да Марковић није успео да понови квалитет исте иконе из *Св. Петке у Сићеву*. Иконе шест празника (друга зона) одају сликара с осећањем за композицију. Марковићев иконостас, као целина, представља вредно уметничко дело. Светла палета икона појачана је обилним природним светлом у широком броду храма, и чини иконостас репрезентативнијим него што је он то стварно. Без обзира на извор и узор којима се користио Марковић сликајући иконостас читлукче цркве, рећићемо да он делује хармонично и да је могао да задовољи верска осећања поручилаца. Иконе су сликане уљем на платну. Иконостас је постављен 1903. године. Својим умећем и трудом Марковић је оставио у Читлуку дело које се квалитетом издваја из масе иконостаса сликаних у селима и унутрашњости Србије тих година. Њиме се представио као сликар који је у Русији (Иконописна школа Кијевске Лавре и Школа живописа, вајања и неимарства у Москви) стекао добру основу за свој будући позив.

Шема иконостаса цркве Св. Илије у Бунару код Светозарева: 1. Св. архангел Гаврило; 2. Богородица; 3. Два јеванђелиста; 4. Два јеванђелиста; 5. Св. Илија; 6. Богородица са Христом младенцем; 7. Исус Христос; 8. Св. архијакон Стефан; 9. Св. Тројица; 10. Христово крштење; 11. Христово васкрсење; 12. Христово рођење; 13. Улазак у Јерусалим; 14. Св. Јован Богослов; 15. Богородица; 16. Христово распеће

Иконостас цркве Св. Илије у Бунару код Светозарева

За Марковићев иконостас у цркви бунарској, у некадашњем срезу беличком, сазнали смо из шест докумената сачуваних у Архиву Србије, у несређеној грађи Министарства просвете — црквено одељење, грађа за 1902. годину. Први акт је од 5. фебруара 1902. године и потиче из канцеларије Духовног суда епархије београдске. То је пропратни акт којим суд доставља Министарству просвете, министру: „сва акта, која се односе на израду иконостаса бунарске цркве, у срезу беличком, округа Моравског, заједно с планом, условима и протоколом лицитације, с учтивом молбом, да изволи ову лицитацију одобрити“.

Министар, непосредно по пријему наведеног дописа, тражи од црквених власти да га извести о висини средстава којима црква располаже за израду иконостаса у цркви бунарској.

Одговор на министров захтев указује да је његова сумња била оправдана и да је Црквени

³² Сигнирано: д.д. Милутин Бл. Марковић 1903.

одбор у Бунару имао прикупљених, укупно, 993,39 динара, док је иконостас излицитиран на износ од 1.380 динара. Министар, разумљиво, није одобрио лицитацију и ангажовање сликара на изради иконостаса. О томе обавештава Духовни суд својим актом бр. 430, од 12. марта 1902. године.

Већ 1. априла исте године Духовни суд извештава Министарство просвете да су стараоци цркве бунарске прикупили добровољни прилог у износу од 400 динара и тако обезбедили потребан износ за исплату иконостаса.

Последњи, шести, документ из Архива Србије је сагласност, одлука, Министарства просвете од 4. априла исте године којом се одобрава израда иконостаса. Министар, даље, пише: „У исто време извештавам Суд да сам одобрио и протокол одржане лицитације, на дан 23. фебруара ове године на којој је израда овога посла уступљена Г. Милутину Марковићу, академском живописцу за суму од 1.390 динара.“

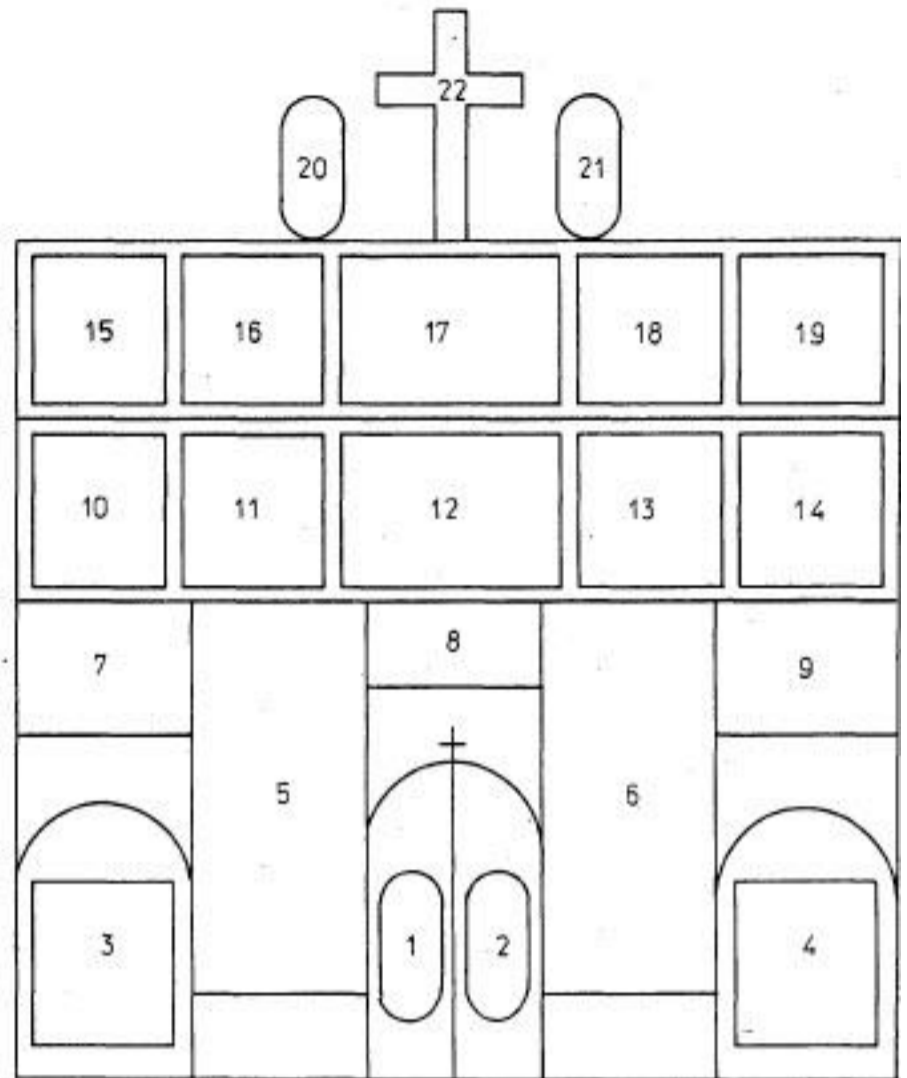
Иконостас цркве Св. Илије у Бунару чини преграда подељена по хоризонтали у две зоне, изнад којих је деизис. Прву зону чине царске двери са *Благовестима* (Св. арханђео Гаврило, Богородица) и јеванђелистима у пару; *Богородица са Христом младенцем* и *Исус Христос* (престоне иконе), те *Св. Илија* и *Св. архиђакон Стефан*. Изнад царских двери је *Тајна вечера*. Другу зону чине *Св. Тројица*, *Христово крштење*, *Христово васкрсење*, *Христово рођење* и *Улазак у Јерусалим (Цвети)*. Деизис, по правилу чине иконе: *Св. Јован Богослов*, *Богородица* и, између њих, *Распеће Христово*.

По броју икона ово је један од мањих Марковићевих иконостаса. Као и у Читлуку, Марковић се потписао на престоној икони *Богородице са Христом младенцем*: „Милутин Б. Марковић 1903.“

Иконостас цркве Сабора св. архангела Гаврила у Севојну

Посао исликавања иконостаса цркве у Севојну Марковић је добио 1904. године, непосредно пошто је исликао и поставио иконостас у Читлуку. Иконостас у Севојну има двадесет две иконе, као и читлучки, али се од њега разликује у конструкцији преграде. Док преграду у Читлуку чине три зоне по хоризонтали и седам редова икона по вертикали, иконостас у Севојну има три зоне по хоризонтали, а пет редова икона по вертикали.

Једини писани доказ да је аутор икона Милутин Марковић, за који ми знамо, јесте молба коју Марковић упућује министру просвете и тражи одсуство од неколико дана (од 12. до 24. марта 1904) да би за то време поставио иконостас у Севојну.³³ У Севојну се Марковић, тако бар изгледа, није потписао,

Шема иконостаса цркве Сабора Св. Архангела Гаврила у Севојну: 1. Св. арханђел Гаврило; 2. Богородица; 3. Св. арханђел Михаило; 4. Св. архиђакон Стефан; 5. Богородица са Христом; 6. Исус Христос; 7. Св. арханђел Гаврило; 8. Тајна вечера; 9. Св. Јован Крститељ; 10. Ваведeње; 11. Рођење Богородице; 12. Св. Тројица; 13. Рођење Христово; 14. Крштење Христово; 15. Четири апостола; 16. Апостоли Петар и Павле; 17. Васкрсење; 18. Два апостола; 19. Четири апостола; 20. Богородица; 21. Св. Јован Богослов; 22. Распеће

Марковићу се може са сигурношћу приписати ауторство и без несумњивог доказа као што је сигнатура уписана руком самог сликара. Сликарски рукопис Марковића је више него очигледан: цртеж, светла палета, колорит, неки поновљени детаљи или решења из претходних сликарских послова одају руку нашег сликара. Иконостас, на жалост, није тако добро очуван као онај у Читлуку и захтева интервенцију рестауратора.

У прву зону укомпоновано је девет икона: на царским дверима *Благовести* (Св. арханђео Гаврило, Богородица), *Богородица са Христом младенцем* и *Исус Христос* (престона икона); *Св. арханђео Михаило* (северне двери) и *Св. архиђакон Стефан* (јужне двери). Изнад двери, у истој зони, су *Тајна вечера* (изнад царских две-

³³ Архив Србије, Министарство просвете 1904, Ф. ХЛП р. 13.

ри), *Св. арханђео Гаврило*, патрон цркве (изнад северних двери) и *Св. Јован Крститељ* (изнад јужних двери). Овакав распоред икона, којима је место у реду са престоним, условила је скромна ширина олтарске апсиде. Другу зону чине (гледано од северне према јужној страни): *Ваведење*, *Рођење Богородице*, *Св. тројица*, *Рођење Христово* и *Крштење Христово*. Трећа зона носи, такође, четири иконе, у следећем распореду: *четири апостола*, *апостоли Петар и Павле* (једина обележена), *Васкрсење Христово*, *деа апостола*, *четири апостола*. На врху иконостаса, у четвртој зони, налази се деизис: *Богородица*, *Св. Јован Богослов*, и, између њих, *Распеће*.

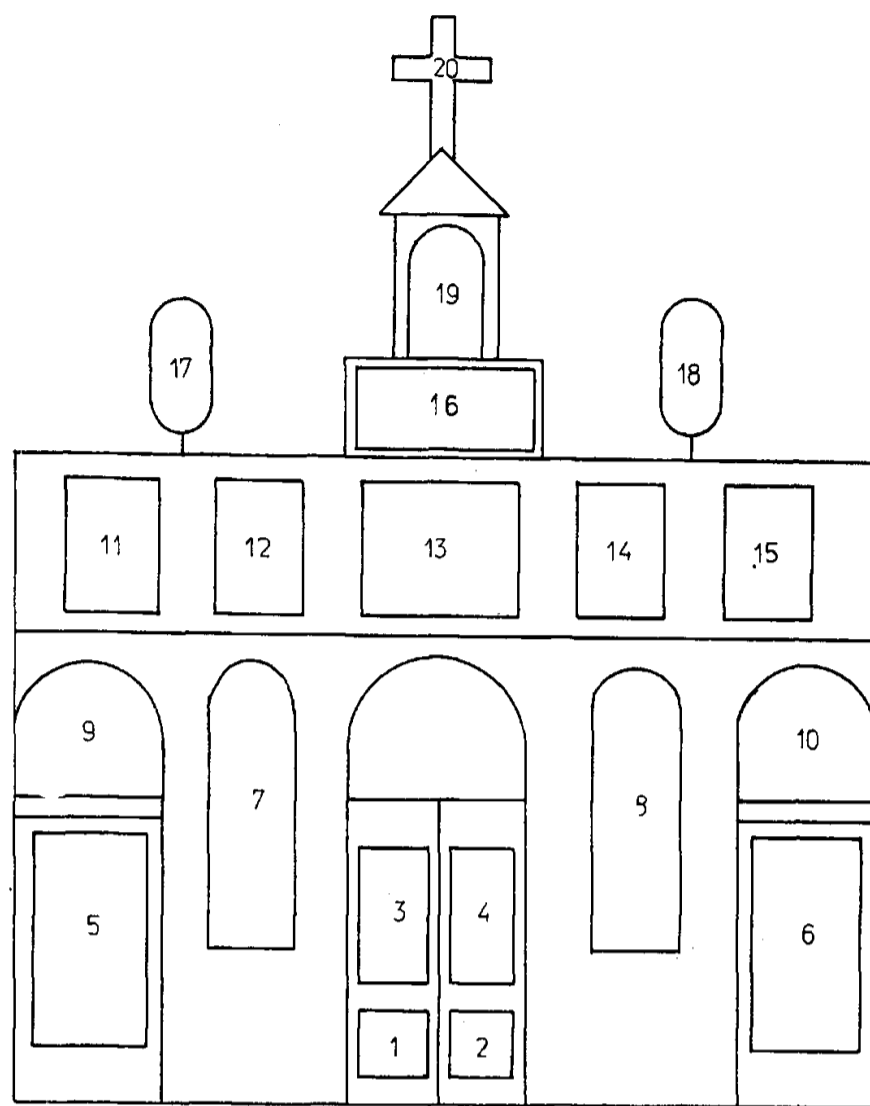
Рецимо, на крају, да је 1983. године поднет захтев да се иконостас (са другим вредностима поменуте и старе цркве брвнаре) стави под заштиту као споменик културе.³⁴

Иконостас цркве Успења св. Богородице у Јошаничкој Бањи

По други пут посредством једне молбе, коју Марковић подноси министру просвете и тражи осмодневно одсуство да би поставио свој нови иконостас, сазнајемо да је он исликао и 20 икона на иконостасу у Јошаничкој Бањи код Краљева. Марковић пише: „Најпонижније молим Господина Министра Просвете да ми одобри осмодневно одсуство и то 30. 31. маја и 1, 2, 3, 4, 5. и 6. јуна ове године које ми је потребно ради пута у Јошаничку Бању где имам на местити израђени иконостас за тамошњу цркву.“³⁵ Црква је, ако су тачни подаци наведени у молби, освећена 3. јуна 1907. године. Значи, до тог датума Марковић је морао обавити цео посао.

Иконостас у Јошаничкој Бањи конципиран је у духу неокласицизма. Преграда је подељена у три зоне, по хоризонтали. Од иконостаса у Севојну овај у Бањи разликује се углавном по томе што има једну зону мање. Иконе су распоређене следећим редом. На царским дверима, у мањим оквирима, по *два јеванђелиста*, изнад њих *Благовести* (*Св. арханђео Гаврило*, северно — *Богородица*, јужно); на северним дверима *Св. арханђео Михаило*; на јужним *Св. архиђакон Стефан*. Престоне иконе *Богородица са Христом младенцем* и *Исус Христос* заузимају своја уобичајена места, лево и десно од царских двери. Изнад северних двери је *Св. Стеван Првовенчани*, а изнад јужних *Св. Стеван Дечански*. Другу зону чине (од северне ка јужној страни): *Успење Богородице*, *Рођење Богородице*, *Св. тројица* (захвата ширину царских двери), *Крштење Христово*, *Рођење Христово*. Преграду надграђују, у средини, *Тајна вечера*

и, изнад ње, *Васкрсење*. Ове две иконе заокру-

Шема иконостаса цркве Успења Св. Богородице у Јошаничкој Бањи:

1. Св. јеванђелисти Марко и Јован; 2. Св. јеванђелисти Лука и Матеј; 3. Св. арханђел Гаврило; 4. Богородица; 5. Св. арханђел Михаило; 6. Св. архиђакон Стефан; 7. Богородица са Христом; 8. Исус Христос; 9. Св. Стеван Првовенчани; 10. Св. Стеван Дечански; 11. Успење Богородице; 12. Рођење Богородице; 13. Св. Тројица; 14. Крштење Христово; 15. Рођење Христово; 16. Тајна вечера; 17. Св. Јован Богослов; 18. Богородица; 19. Васкрсење Христово; 20. Распеће

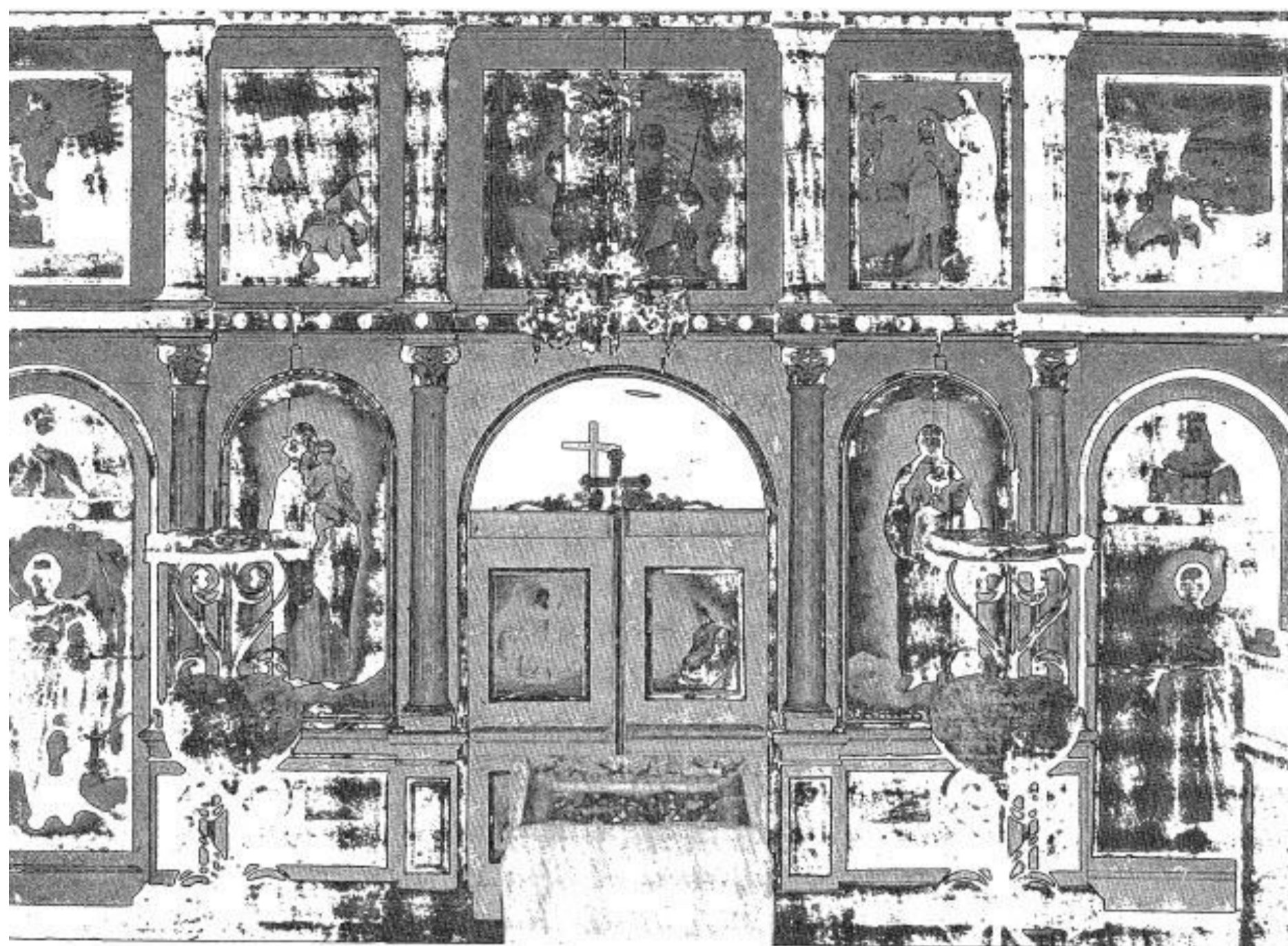
жује деизис: *Св. Богородица*, *Св. Јован Богослов* и *Распеће*.

Иконостас је релативно добро очуван. Није примећен потпис аутора, али карактеристике Марковићевог приступа ранијим иконостасима читљиве су и на овом у Јошаничкој Бањи.

Претпостављамо да Марковићев иконостас у Нишу, који није његово самостално дело, и шест описаних иконостаса из Србије нису све што је овај даровити и предузимљиви сликар остварио и оставио за собом. Ако од 1898. до 1907. године, кад је насликао иконостас у Јошаничкој Бањи, и није насликао ништа више од тих шестседам иконостаса, тешко је поверовати да од 1907. до 1914. године (када му се губи сваки траг) није исликао још који. На жалост, ми данас знамо само за иконостасе којима смо посветили пажњу у овом чланку. Њихов број и квалитет обавезују нас да, надаље, трагамо за његовим делом и заокружимо сазнање и мишљење о уметнику који је, тако рећи, наш савременик.

³⁴ Акт Народног музеја у Титовом Ужицу бр. 05/450, од 3. децембра 1983. године.

³⁵ Архив Србије, Министарство просвете 1907, Ф. XXII р. 63.

Сл. 6. Богородица са Христом младенцем, престова икона

Fig. 6. La Vierge à l'Enfant, grande icône de l'iconostase

Сл. 7. Исус Христос, престова икона
Fig. 7. L'Archange Michel (détail)

Сл. 8. Арханђел Михаило (деталј)

Fig. 8. Le Christ, grande icône de l'iconostase

Сл. 9. Св. јеванђелисти Марко и Јован

Fig. 9. Les saints Evangélistes Marc et Jean

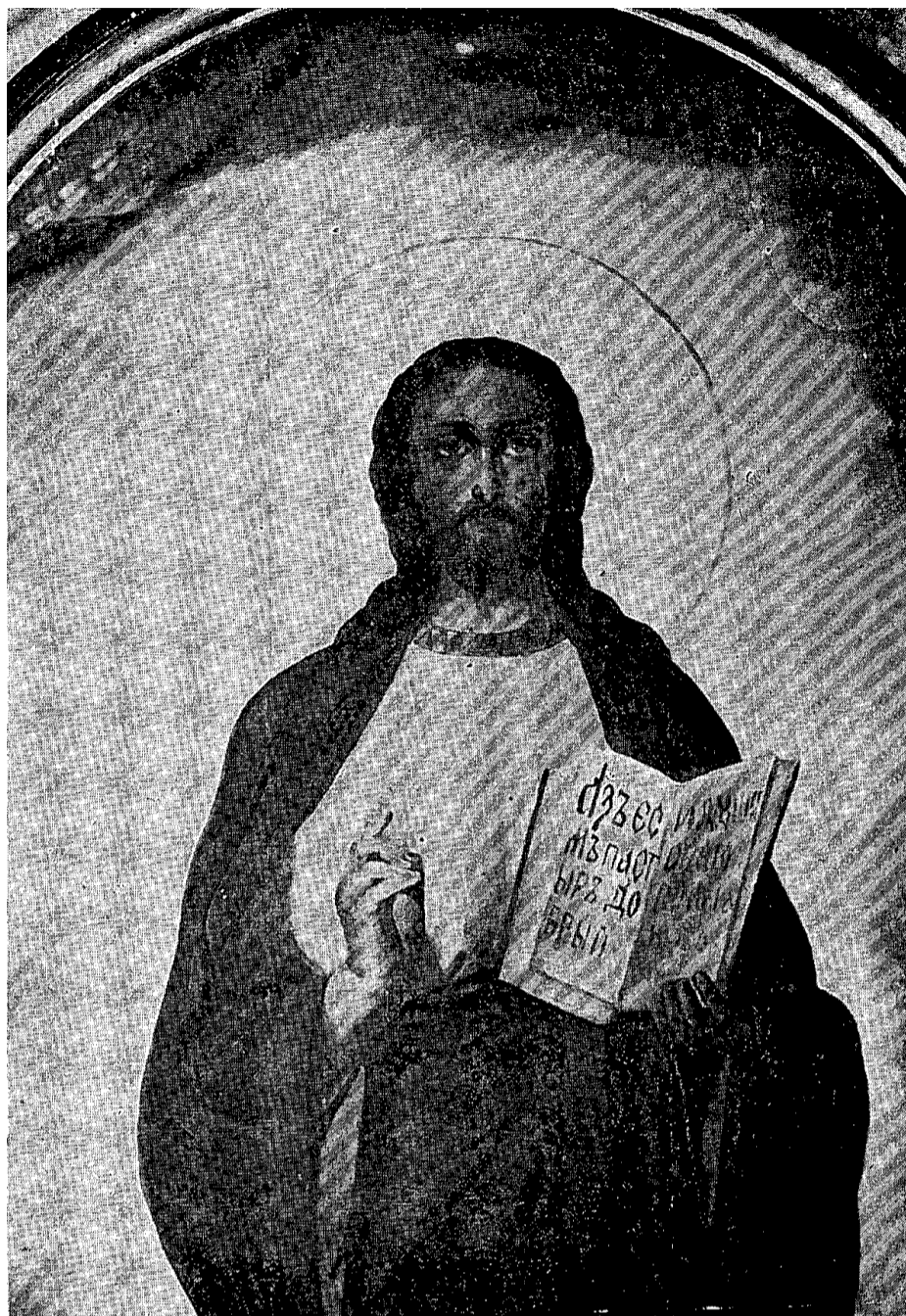
Упуштајући се у трагање за животним путем и делом Милутина Марковића, далеко смо били од помисли да пажњу посветимо само његовом религиозном сликарском делу. Све остало, ако постоји, нама је остало недоступно. Зато, незаобилазно питање: шта је са Марковићевим профаним сликарским делом, остаје, до даљег, без одговора.

Један писани извор навео нас је недавно на трагање које, на жалост, није дало жељени резултат. Добронамерни аутор чланка, поглавља у *Историји Ниша*, указује да је Марковић, наводно, објавио неке своје цртеже у часопису *Градина* 1901. године у Нишу. Како је *Градина* сачувана у изузетно малом броју примерака, а у свим сачуваним комплетима у библиотекама које га поседују (изашло је укупно 36 свезака — последња двоброј) недостаје, макар, једна свеска, било нам је потребно времена и труда да закључимо да је извор био непоуздан. Марковић није објавио своје цртеже у *Градини* ни 1900. ни 1901. године (1901. године, у октобру, *Градина* је престала да излази). Ипак, трагање по страницама *Градине* није било узалудно. Овај часопис открива нам Марковића као преводиоца лепе књижевности са руског језика. Иницијали: М.Б.М., односно „Рус“, на крају превода новеле *Геније прича*, крију име Милутина (Благоја) Марковића, што ће потврдити у својим сећањима и Јеремија Живановић.³⁶

Приводећи крају овај покушај да се расветли животни пут једног уметника и укаже на неке његове иконостасе, иконе, за које су постојали несумњиви докази да су његова остварења, изражавамо наду да ће истраживачи и време довести до нових сазнања, нових дела која ће се аргументовано приписати Милутину Марковићу. Марковићева уметничка радозналост и активност, његова учешћа на уметничким натечајима, конкурсима³⁷, оправдавају ова надања и чине их реалним.

³⁶ Д. Мирчетић, *Нишка штампа*, Градина (Ниш 1972) 23—26.

³⁷ Архив Србије, Министарство просвете, црквено одељење, несрећена грађа, допис жичког Духовног суда Министарству просвете у коме Суд информисе да су заинтересовани за израду иконостаса цркве у Приликама, округ Чачак: Лазар Криалић (за 2.000 динара), Милутин Марковић (за 1.365 динара) и Божидар Митровић, вештачки столар из Косјерића (за 720 динара). Министар тражи да се распише законом предвиђена лицитација.

Прилози

Уговор

Између г. Милутина Б. Марковића, академског живописца — с' једне стране и са представницима цркве читлучке среза СокоБањског, окр. Нишког — с' друге стране за израду „Иконостаса“ и иконе поменуте цркве као и марморирања поменуте цркве.

1. Да г. Марковић изради „Иконостас“ по приложеном плану од чисте и суве чамовине са свима украсима, који су у плану означени.

2. Да г. Марковић цео дрворез, који је у пламу означен, изради од суве липовине.

3. Да г. Марковић изради све табле за иконе од суве чамовине са уштемованим кушацима и анфајслајснама, на којима ће бити затегнуто платно, а које је нарочито за живопис приуровљено на којима ће се иконе израдити.

4. Да г. Марковић изради (22) двадесет и две иконе као што су у плану означене у чисто Православном духу уметничке израде.

5. Да г. Марковић Целу унутрашњост цркве посном бојом марморира у виду табли, и цео свод да обоји плаво са усутим звездицама, које ће од шлаг метала. Цоклу у висини 1.50 метара да се обоји браун; а целу позадину иконостаса да три пута мрсном бојом офарба.

6. Да се цео иконостас с' лица марморира на зелено у имитацији малахита.

7. Да сви украси и рамови око икона буду позлаћени шлаг металом, осим царских двери, на којима ће цео дрворез и рамови бити позлаћени екатарина голд.

8. Да су представници цркве дужни дати потребни материјал за скеле, три греде горунове за учвршћење иконостаса и да даду потребна кола за превоз икона и иконостаса од станице Житковачке до цркве.

9. Цео горњи посао мора бити готов и намештен у цркви у року од (4) четири месеца, рачунајући од дана потврде овога уговора.

10. За солидарност овог целокупног посла гарантујем за годину дана и ако би се ма шта од дана предаје па за ту годину гаранције показало несолидно, дужан сам о свом трошку оправити на захтев представника цркве.

11. Трошак око прегледа и пријема Комисијског који ће одредити Духовни Тимочки суд, платиће обе стране по пола, као и потврду овога уговора.

12. Цео горњи посао израдићу за цену од (2570) две хиљаде петстотина седамдесет динара, која је сума остала на мени на у тој ли-

цитацији од 5. маја ове године, а која ми се има исплатити у три кварта и то:

а) Кад се овај уговор потврди има ми се платити једна трећина горње суме;

б) Кад буде готово марморирање и наместим иконостас, има ми се дати друга трећина горње суме;

в) Кад наместим иконе — док комисија одређена за преглед прими цео горњи посао као у свему солидно и по уговору израђен према приложеном плану, — има ми се дати и трећа трећина горње суме.

13. На име кауције има ми се задржавати од сваког кварта по 15% новца, који ће ми се исплатити после прегледа и пријема рада од стране комисије.

14. Чим овај уговор буде утврђен и предат уговарајућим странама, одмах ће почети важи ти, нити се може на друго лице исти пренети како у израду тако и у осталим условима.

15. Да би обе уговарајуће стране могле знати: шта је уговорено, уговор ће овај бити написат у три равноправна примерка, од којих ће један бити код Духовног суда, а по један код уговарајућих страна.

21. Августа 1903 год.
у Соко Бањи

уговорачи:
Милутин Марковић, живописац
Тодор Никодијевић, свештеник

тутори:
Вељко Савић
Видојко Стојковић

Да су г. г. Милутин Б. Марковић, академски живописац из Крушевца с једне стране и Тодор Никодијевић свештеник Читлучки, Вељко Савић и Видојко Стојковић као тутори црквених из Читлука, с друге стране, које потписати лично познаје, овај уговор на потврду код овосреске власти поднели и по прочитању у свему га за свој признали тврдим.

Такса за потврду као други примерак наплаћена је у један динар.

Бр. 9307.
21. августа 1903 год. Соко Бања

За
Начелника Среског
писар
Милован Драг. Тадић

сравнили
Т. Милосављевић
Ж, Костић

Господину Министру Просвете и Црквених Послова

Најпонижније молим Господина Министра да ми одобри петодневно одсуство од 19—24. овог месеца закључно, које ми је потребно ради свршавања мојих неодложних послова: намештања иконостаса у Севојничкој цркви код Ужица, а који сам посао примио по одобрењу Г. Министра.

3. марта 1904.
у Крушевцу

Господину Министру
Понизан
Милутин Б. Марковић
учитељ цртања

заведено у Министарству просвете
4. марта 1904.
ПБр. 3099

На молби дописано, да се одсуство одобрава. Архив Србије, грађа МПс 1904. Ф LXII р 13.

Господину Министру Просвете и Црквених Послова

Најпонижније молим Господина Министра Просвете да ми одобри осмодневно осуство и то: 30, 31 маја и 1, 2, 3, 4, 5 и 6. јуна ове године које ми је неопходно потребно ради пута у Јошаничку Бању где имам наместити израђени живопис за тамошњу цркву.

Пошто је господин Епископ Жички Сава одредио 3. јун о. г. када ће бити освећење.

У нади да ћу добити тражено осуство остајем

28. V 1907
Крушевац

Понизан
Господину Министру
Милутин Б. Марковић
учитељ цртања

Молбу је проследио директор гимназије Коста Н. Пауновић. Он подржава молбу М. Марковића и потврђује да ће заиста исти постављати иконостас у Јошаничкој Бањи.

Архив Србије, грађа МПс 1907. Ф XXII р 63.

Le peintre Milutin Bl. Marković
UGLJEŠA RAJČEVIĆ

Milutin Bl. Marković est né vers 1875. Après avoir fréquenté, pendant quatre ans, le Lycée technique de Belgrade, il part dès 1888 pour la Russie où il fait des études de peinture, d'abord à la laure de Kiev, puis à Moscou, à l'école de peinture, de sculpture et d'architecture.

Ayant terminé ses études, Marković regagna le pays en 1895. Cette même année il fut nommé professeur de dessin au Lycée de Niš, où il resta jusqu'à l'année scolaire 1902/3, pour passer ensuite à Kruševac, où il enseigna le dessin pendant dix ans. A partir de 1913 il est à Belgrade, où il travaille au Ministère de l'éducation, en faisant en même temps des cours au Second lycée de Belgrade. Après 1914 on en perd toute trace.

De nos jours il n'est connu que comme peintre

d'icônes et d'iconostases dans six églises de Serbie.

C'est lui qui acheva la décoration de l'iconostase de l'église cathédrale de Nis, commencée par Đorđe Krstić, en exécutant 19 icônes. La renommée qu'il acquit par ce travail lui valut la commande d'iconostases pour cinq églises: celle du monastère SainteParascève (1898), celle de Niševac, près de Svrljig (1900), celle de Čitluk, près de SokoBanja (1903), celle de Bunar (1903), celle de Sevojno (1904) et celle de Jošanička Banja, près de Kraljevo (1907). C'est surtout l'conostase de Čitluk qui mérite notre attention par ses qualités artistiques.

L'auteur suppose que ces iconostases sont loin d'être tout ce que cet artiste a peint: il reste à identifier sa peinture profane.